70-275

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Ana Programa Hazırlıklar
Seri: B, No. 1

John Dewey

TÜRKİYE MAARİFİ HAKKINDA RAPOR

A.Ç.
I96
I

1939
İSTANBUL
DEVLET BASIMEVİ

John Dewey

TÜRKİYE MAARİFİ HAKKINDA RAPOR

700571

B. M. M.
Kütüphanesi
Eş. No. 1941 — 1386
Rumuz A

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Bütçeye konulması muktazi tahsisat hakkında muhtıra. .	1 - 3
İptidaî rapor	3 - 8
Esas rapor	8 - 30
1. Program	10
2. Maarif Vekilliği Teşkilâtı	11
3. Muallimlerin yetiştirilmesi ve terfihi	15
4. Muallimlerin yetiştirilmesi	19
5. Mektep sistemi	21
6. Sıhhat ve Hıfzıssıhha	26
7. Mektep inzıbatı	28
8. Muhtelif mevat	28

Maarif Vekilliği, kültür reformumuz hakkında Millî Şeflerin direktiflerile Türk ve ecnebi mütehassısların raporlarını ve muhtelif memleketlerin kültür teşkilâtı hakkındaki etütleri seri halinde neşre karar vermiştir.

(A) serisini, Ebedî Şef Atatürk'*ün ve Millî Şef* İsmet İnönü'*nün muhtelif tarihlerdeki nutuklarında Maarife dair verdikleri direktifler teşkil edecektir.*

(B) serisinde intişar edecek olan ecnebi mütehassıs raporları şunlardır:

1 — 1924 te memleketimize gelen Amerikalı Profesör John Dewey'*in iki raporu;*

2 — 1925 te gelen Alman Ticaret ve Sanayi Nezareti Müşaviri Kühne'*nin teknik tedrisata dair raporu;*

3 — 1927 yılında gelen Belçika Teknik Tedrisat Müfettişlerinden Omer Buyse'*in yeni açılacak ertik ve teknik okullar hakkındaki raporları ve teklif ettiği programlar;*

4 — Bir müddet Ankara Maarif Cemiyeti Mektebinde çalıştıktan sonra 1934 te Vekillik tarafından mekteplerimizde tetkikata memur edilen Amerikalı Mütehassıs Mis Parker'*in raporları;*

5 — Üniversite ıslahatı için 1932 yılında memlekete davet edilen İsviçreli Mütehassıs Profesör Albert Malche'*in raporu;*

6 — 1933, 1934 yıllarında Türkiyede geniş mikyasta iktısadî bir tetkik yapan ve Walker D. Hines, Brehon Somervell, O. F. Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C. R. Whittlesey, W. L. Wright Jr. Bongt Wadsted, Goldthwaite H. Dorr, H. Alexsandre Smith, Vaso Trivanovith'*den mürekkep olan Amerikan Heyeti raporunun Maarife teallûk eden kısmı.*

(C) serisi, teşkilâtımıza bağlı Türk ve ecnebi mütehassısların memleket dışında ve içindeki kültür etütlerine ve lâyihalarına tahsis edilmiştir.

(D) serisinde muhtelif memleketlerin Maarif teşkilâtları hakkında etütler çıkacaktır.

(E) serisini muhtelif vekilliklerden Maarife teallûk eden meseleler hakkında gelmiş olan mütalealar teşkil edecektir.

Kültür müesseselerimizin Kemalist rejimin kurucu prensiplerine dayanarak cezrî bir şekilde hayatîleştirilmesi, terbiye ve tedris çalışmalarının her şeyden evvel memleketin bugünkü ve yarınki kültürel, endüstriyel ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir mahiyet alması ve okullarımızdan çıkan gençlerin yeni teknik ve hayat şartlarını kavrıyarak muhitlerinde verimli ve faydalı birer vatandaş haline gelmeleri, kültür gelişmesinin devamlı şekilde takip edilecek bir ana programa bağlanmasile mümkündür.

Bu program hazırlanırken Millî Şeflerin direktifleri, Cümhuriyet Halk Partisinin ve Hükûmetin programı, hareket noktalarımızı ve amaçlarımızı tayin edecektir. Çalışmalarımızda Türk ve ecnebi mütehassıs raporlarından yardımcı materyel olarak istifade olunacaktır.

Ankara: 1 - II - 1939

Maarif Vekili
Hasan - Âli Yücel

PROFESÖR JOHN DEWEY'İN RAPORLARI

Maarif Vekilliğinin daveti üzerine 1924 te Türkiyeye gelerek bir iki ay kadar tetkikatta bulunan Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden ve asrın en büyük terbiye filozoflarından Profesör **John Dewey** Vekilliğe tetkik ve mütalealarının neticesini ihtiva eden iki rapor vermiştir. Bunlardan biri bir rapor olmaktan ziyade bütçeye âcilen konulması icap eden bazı tahsisatı ve bunların neye masruf olacağını gösteren bir muhtıra mahiyetindedir, ki Profesör bunu daha Türkiye'de iken vermiştir. Diğeri büyük kıt'ada 30 sayfadan teşekkül eden asıl rapordur. Bunu **John Dewey** Amerika'ya avdetinden sonra yazarak göndermiştir.

BÜTÇEYE KONULMASI MUKTAZİ TAHSİSAT HAKKINDA MUHTIRA

1 — Mektep binaları ile techizatı ve mektep mimarisi, yeni mekteplerin en mühim esaslarından birini teşkil ettiği cihetle bu sahada birkaç mütehassıs yetiştirmek için bütçeye tahsisat konmalıdır. Bu mütehassıslar hilâhare Vekilliğin mebani müdiriyetini teşkil edeceklerdir.

2 — Gençleri istidat ve ihtiyaçlarına göre mesleklere ihzar eylemek için tesis edilecek meslekî orta mektepler, muhtelif mahallerin ihtiyaçlarına göre ticarî, ziraî meslek kurları ve 8 - 10 yaşındaki çocuklar için meslekî ders programları ihzarı gibi mesail ile meşgul olmak için bir şube teşkili lâzımdır. Bu cihet için de tahsisat konulmalıdır.

3 — Muallim mekteplerinde şubeler ihdas ederek atideki mütehassısları yetiştirmek lâzımdır. Bu meselenin tetkik ve müzakeresi için de bir komisyona ihtiyaç vardır.

I — Muhtelif şuabatı ulûmda mütehassıs muallimler,

II — Mektep müdürleri ve tedrisat müfettişleri.

4 — Terbiye meselelerine dair amelî eserler telif ve tercümesi faaliyetini tezyide ihtiyaç vardır. Telif ve tercüme dairesinin tahsisatı bu maksat ile arttırılmalıdır.

5 — Şu iki madde için de tahsisata ihtiyaç vardır:

a) Seyyar kütüphaneler tesisi,

b) Bu kütüphaneler için malûmatı meslekiyeyi haiz kütüphane memurları yetiştirilmesi.

6 — Atideki maddeler için de tahsisat lâzımdır:

a) Sanayide müstamel başlıca alât ve makinelerin nümunelerini halka ve mekteplere göstermek için seyyar sergiler ihdası.

b) Bu işlerde malûmat ve ihtisas sahibi olmak için ecnebi memleketlerine gençler gönderilmesi.

7 — Hususî bir tetkik komisyonuna da ihtiyaç vardır. Bu komisyon: memaliki ecnebiyede bilhassa mektep binalarını, bahçelerile oyun mahallerini, mekteplerde kullanılan ve mualimin talebeye tecrübeler yapmasından ziyade bizzat talebenin istimal etmesi maksadile vücude getirilmiş olan teçhizatı mahallerinde tetkik edeceklerdir. Binalar tetkik edilirken bunlar ile beraber muhtelif hayatî, içtimaî ve iklimî şerait arasındaki münasebetler mütalea olunmalıdır. Bu komisyon ile birinci maddede zikredilen mektep mimarisi komisyonu birlikte çalışacaklar, ve terbiye usulleri ile mektep binaları ve müştemilâtı arasındaki münasebata dair neşriyatta bulunacaklardır.

8 — Ziraatin inkişafında, çiftçi kooperasyonlarında mekteplerin rolleri meselesi ile meşgul olmak ve köy mekteplerini bu gayelere göre tensik eylemek için çalışacak bir komisyon lâzımdır.

Sekiz maddede teşekkül eden bu tekliflerin istinat ettiği esaslar şunlardır:

1 — Türk maarifi hususî ıslahattan ziyade birkaç senelik devamlı bir inkişaf programına muhtaçtır. Arzu edilen ıslahata vaktinden evvel başlamaktan ise bu âzim işi, tazammun ettiği meseleler lâyıkile tetkik ve tatbikatı idare edecek mütehassıslar ihzar edilinciye kadar tehir eylemek müraccahtır.

2 — Bu ıslahatı tetkik ve plânlarını ihzar edecek komisyonları bittabi Maarif Vekilliği teşkil edecektir. Bu usul Vekilliği kırtasiyecilik tehlikesinden, formalitelerle fazla meşgul olmaktan ve bürokrasinin an'aneperestliklerinden sıyanet eder. Vekillik bütün faaliyetini fikrî ve manevî bir rehber membaulham olmak cihetine hasretmeli ve bu gayeye gitmiyen bütün faaliyetlerden sakınmalıdır. Hedefi hareket fikirlerde merkeziyet, amelî icraat ile teferrüatta ademi merkeziyet olmalıdır.

İPTİDAÎ RAPOR

Gerek umumî malûmat ve gerek dünyanın diğer kısımlarında tatbik edilen en müessir pedagoji usullerine lâyıkile vukuf itibarile muallimlerin mesleğe hakkile ihzarı imkânları teshil edilmedikçe maarifte hakikî ıslahat vücude getirilemez. Bugün ifayı vazife eden muallimlerin meslekî terakkilerini temin için ne gibi vasıtalara müracaat edilebileceği berveçhiati arzolunur:

1 — Terbiyeye dair ecnebi eserlerini tercüme ve neşir için mevcut teşkilât tevsi ve takviye edilmelidir. Bu tercümeler hem kitaplardan hem de neşriyatı mevkuteden yapılmalıdır. Bir kitabın kâmilen tercümesi daima lâzım değildir. Ancak Türk muallimlerinin âcil ihtiyaçlarına en uygun kısımların tercümesi ile de iktifa olunabilir. Tercüme için intihap edilecek metinler, umumiyet itibarile nazarî olmaktan ziyade amelî olmalı ve şu gibi mevzulara ait bulunmalıdır:

Mektep binaları, eşya ve teçhizatı, şeraiti sıhhiye, oyun mahalleri ve oyunlar, oyun mahalleri için ucuz tesisat, mekteplerde veya köylerde imal edilebilecek tedris ve san'at alât ve edevatı, talebenin teşebbüs kabiliyetini ve faaliyetini teşvik ettiği bittecrübe sabit olan tedrisat usulleri, müterakki mekteplerde tatbik edilen terbiye ve tedris usulleri, mektep ile çocuk velileri ve mahallî halk ve cemiyetin muhtelif unsurları arasında irtibatlar temin eylemek usulleri. İlk senelerde neşredilecek eserler en ziyade iptidaî muallimleri ile muallim mektepleri talebesinin istifadeleri maksadına göre seçilebilir.

2 — Muallimler arasında «**mütalea cemiyetleri**» ve müzakere ve münakaşa zümreleri teşkil edilmelidir. Bu cemiyetler her sene bir senelik programlarını ihzar ederek müteakıp sene zarfında bir program mucibince tetebbularda bulunurlar. Tetebbu edilecek eserler meyanına mevcut terbiyevî eserler ile birlikte sene zarfında yeni tercüme olunan eserler de dahil olur. Her ay zarfında okunacak fasıl ve bahisler tayin edilmelidir. Muallimlerin, her on beş günde bir toplanarak okudukları bahisler ve bunlardan kendi derslerinde ve mekteplerinde tatbik ettikleri maddeler hakkında müzakere ve münakaşalarda bulunmaları teşvik ve teshil edilmelidir.

3 — Gördüğüm mekteplerde kâfi miktarda nebatat ve hayvanat levhaları vardır, yüksek mekteplerde hikmeti tabiiye ve kimya dersleri için lâzım olan alât ve edevat kâfi miktarda mevcuttur. Muallimler bunlarla ders verirken çocukların sadece bakıp düşünmeleri kâfi olmadığı için mekteplerde talebenin bizzat kullanabilecekleri basit ve

nisbeten ucuz alât ve edevatın daha çok miktarda mevcudiyetine ihtiyaç vardır. Bu levazımın bir kısmı, elişleri için muktazi tezgâh ve aletleri mevcut olan mekteplerde imal edilebilir veyahut yerli san'atkârlara yaptırılabilir; fakat muallimlerden pek çoğu hangi nevi alât ve edevat imal ve istimal edilebileceğine dair irşada muhtaçtırlar. Binaenaleyh Vekillik, mahallî meclisi umumilerin de iştirakile terbiyevî vesait nümuneleri teşhiri için «seyyar sergiler» ihzar ederek bunları memleketin muhtelif yerlerinde dolaştırabilir; bu nümuneler mümasilleri yapılmak için mekteplere birkaç hafta tevdi edilebilir ve sonra başka bir mektebe gönderilir ve bu veçhile devrettirilir.

4 — Aldığım malûmata göre okuma öğrenen çocukların evlerinde kendi kendine okuyabilecekleri iyi kitaplar yokmuş. Eğer Maarif Vekilliği telif ve tercüme dairesi bu iş ile hâlâ meşgul değil ise bu bapta şu teklifte bulunabilirim: — Bu daireye «seyyar kütüphaneler» şubesi ilâve edilerek bu şubece çocuklar için cazibeli mevzulara dair kitaplardan teşekkül eden ve her kolleksiyonda 25 yahut 50 kitap bulunan kütüphane sandıkları tertip olunur. Bunlar mektepten mektebe dolaştırılarak her mahalde birkaç ay bırakılır; bu kitapları talebe evlerine götürürler ve kendileri gibi pederleri ve valideleri okuyabilirler. Leylî mekteplerde kitaplar ahaliye tevzi edilir ve bu suretle halk arasında iyi kitaplar okumak âdeti tenmiye edilir.

5 — Vekillik, bu yolda tedavül edecek kitapların telifi ve adetlerinin her sene muntazaman tezyidi için Türk muharrirlerinin iştirakini temin edebilir. Umumiyet üzere büyük şehirlerden bazıları umumî kütüphaneler masarifini temine müktedir olabilirlerse de devlet mektebi, köy yahut şehrin kıraat merkezi olmalıdır. Bu «seyyar kütüphaneler» den başka müstakillen her mektep binasında hem talebe hem de ahali tarafından istifade edilebilecek bir kütüphane tertip edilebilir. İnşa edilecek mekteplerin plânlarında bu maksat için bir oda tahsis edilmelidir; Maarif Vekilliği telif ve tercüme dairesi bu gibi kütüphanelere ithali münasip olan kitapların listesini tertip ederek tamim etmelidir. Muallim mekteplerinden birinde böyle kütüphaneler idaresi usullerini talim ederek meslekî malûmatla mücehhez hafızı kütüpler ihzarı için, ihtiyarî olmak üzere, bir kur küşat edilebilir. Yalnız kitaplar ihzar eylemenin, bunların halk tarafından istimalini temine kâfi olmadığı diğer memleketlerdeki tecrübe ile sabit olduğundan halk mektebe gelip kitap almağı itiyat edinciye kadar kitapların bu kütüphanelerden doğrudan doğruya ahalinin evlerine götürülmesi temin edilmelidir.

6 — Mektep binasının tarzı inşası ile orada tatbik edilen usulü terbiye ve mektebin inzıbat ve tedrisatı arasında umumiyetle zannedildiğinden daha sıkı bir münasebet vardır. Alelâde binalar, müterakki usullerin tatbikını hemen otomatik surette meneder, ve muallimler ile talebeyi munhasıran kitap ile tedris ıztırarında bırakır; bunlara azamî olarak birkaç harita levha ve eşya derslerine ait levazım ilâve edilebilirse de böyle binalarda bunlardan fazla istifade edilemez. Bu hal talim ve tedriste talebenin münfeil bir vaziyette kalmasını intaç ve muhakeme, icat ve icra kabiliyetleri zararına olarak hemen munhasıran hafızanın istimalini terviç eder. Binaenaleyh mektep binaları ile eşya ve teçhizatı meselesi fevkalâde mühimdir. Muallimlerin ihzarından sonra sıra buna gelir; umumiyet itibarile mimarlar, talim ve terbiye ihtiyacatına kâfi derecede vâkıf değildirler; mahallî idareler, tedrisat ihtiyacatına muvafık olmasından ziyade görünüşünü düşünürler. Binalarda sıhhat ve nezafet esaslarına göre tertibat yapılmazsa, elişleri, idarei heytiye, resim ve sanayii nefise, kütüphane, müze, illı, için münasip mahaller mevcut olmazsa maarifin muntazam bir inkişafla terakki etmesi mümkün olamaz. Binaenaleyh şunu teklif ediyorum. Vekillikte bir mebani ve levazım müdiriyeti teşkil eylemelidir. Bu müdiriyetin fenni mimaride maharet sahibi ve fazla olarak mektep hıfzıssıhha ve nezafetine, terbiyevî nazariyat ve ameliyata, ve muhtelif memleketlerde maarif ihtiyacatına en ziyade tevafuk ettiği tecrübe edilen inşaat tarzlarına tamamile vâkıf mütehassısları bulunmalıdır. Şunu da söyliyeyim ki, bu teklif, bütün binaların mükellef ve pahalı olmasını tazammun etmez. İktısadî cihet te mütalea olunmalıdır. İhtimal ki Türkiyenin bazı yerlerinde «açık hava» yahut «yarı açık hava» denilen tarzda mektepler de yapılabilir. Herhalde bu müdiriyet mütemadiyen bütün müterakki memleketlerden inşaat plânları celp ve tetkik etmelidir. Muhtelif tarzlarda mektep binalarının mufassal plânlarını hazırlamalıdır ve sair memleketlerde ileride kabul edilecek ıslahatı takip etmelidir. Yeni bütçeye bu hususta lâakal iki üç kişi yetiştirmeğe kâfi tahsisat konulmalıdır.

7 — Bedihidir ki Türkiye, devlet mektepleri sisteminin hemen başlangıcında bulunduğundan atılan ilk adımlara fevkalâde itina edilmelidir. Çünkü bu ilerdeki mesainin esasını teşkil edecektir; muntazam bir inkişaf temin ve birkaç sene devam edecek bir program ihzar ve tertip edilmelidir. Binaenaleyh şayanı arzu icraatı bile, vaktinden ve mütehassıs memurlar yetiştirilmeden evvel icraya teşebbüs etmekten ise tamamile tetkik edilinciye kadar ve memurların onları tatbik etmek üzere lâyıkile hazırlandıklarına kanaat hâsıl oluncıya kadar te-

bir etmek müraccahtır. Bu münasebetle teklif ederim ki: memaliki *ecnebiyeye bir taraftan talebe gönderilirken bir taraftan da gerek bugün* bir mevkii mümtaz ihraz etmiş bulunan muallimler arasında ve gerek müstait görülen erkek kadın genç muallimler meyanından bazıları gönderilmelidir. Bunlar muayyen mevzuları tetkik ederek rapor tanzim etmekle mükellef tutulmalı ve bittabi masrafları da temin olunmalıdır. Meselâ birkaç sene müddetle her sene memaliki ecnebiyeye tecrübeli muallimler ile birlikte mahallî meclis umumileri mümessillerinden müteşekkil bir komisyon gönderilir, muhtelif memleketleri ziyaret ederek muayyen mevzulara dair mukayeseli tetkikat icra ederler. Bu komisyonların iki gayesi olmalıdır; birincisi Türk mekteplerinin *amelî inkişafı için tevessül edilecek icraatın esasını teşkil edecek* malûmat tedariki; ikincisi, bizzat muallimleri teşvik ve teşci etmek. Balâda teklif edilen hususlardan bazıları için 1924 - 1925 bütçesinde derhal faaliyete geçmekten ise ancak iptidaî tahkikatı icra etmek daha müraccah görülebilir. Meselâ binaların inşaat ve teçhizatı tetkik edilir ve alâtı dersiye ve sınaiyenin seyyar sergileri hazırlanır. Kütüphaneler için de birkaç genç erkek ve kadın intihap edilerek memaliki ecnebiyede kütüphane mekteplerinde tahsile gönderilir.

Şunu da teklif ederim: bilhassa ziraî tedrisatı ve ikmal tedrisatı, halk mektepleri ve iktısadî teavünü gibi meseleleri tetkik etmek üzere *Danimarkaya bir komisyon göndermelidir. Benim fikrimce* mektepler, fikrî intibah kadar sınaî intibahın da merkezi olmalıdır. Ayni zamanda çiftçiler arasında maddî refah ve şahsî istiklâl ile cemiyet fikrini tenmiye eden teavün ve teşriki mesai usulleri Avrupa memleketlerinden en ziyade Danimarkada öğrenilebilir. Gayeye bir senede yahut beş senede vâsıl olmak mümkün olduğu halde bile muallimleri, bulundukları mahallerde sanayide, hayatı içtimaiyede ve her hususta ahaliyi irşat ve ikaz için terakki ve tekâmül rehberleri olmak üzere hazırlamak maksadı gözden kaçırılmamalıdır.

8 — Bunlardan başka gelecek sene için başlıca tetkikat ve istihzarat mevzuu *herveçhi atidir:*

Meslekî orta mekteplerin (yani iptidaî mektepler mezunlarından yüksek tahsil takip etmiyerek ziraat yahut sanayi hayatına girecek olan talebeye ve iptidaî mektepleri ikmal etmeden evvel terki tahsil edenlere ve amelî tahsil görmek istiyenlere mahsus mekteplerin) inkişafı. Bu gibi mekteplerin gelecek sene küşadını tavsiye edemem; fakat bütçede bu mesele için teşkil edilecek bir tetkikat komisyonu için tahsisat tefrik edilir; komisyon azasının bir kısmı, ecnebi memleketlerde bu gibi mektepleri tetkik ederler; diğer kısmı da Türkiyenin

muhtelif mahallerinde mahallî şeraiti ve sınaî kabiliyetleri tetebbu eylerler, müstakbel mekteplerin yerlerini tayin ederler, bu mekteplер için müstakbel muallimeri tayin ve tefrik ederer. Bunlardan bazıları mevcut muallimler arasından intihap edilerek kendilerine daha ziyade nazarî dersler verilir; birtakımı da amelî malûmat sahibi erbabı mesai arasından intihap edilerek kendilerine daha ziyade nazarî dersler ile usulü tedris hakkında malûmat verilir. Sair vekilliklerden Maarif Vekilliğine devredilecek olan ziraat ve ticaret mektepleri bu yeni tarzda orta mekteplerin esasını teşkil ederler. Mevcut orta mekteplerden bazıları tedricen bu yeni şekle kalbedilmelidir. Muallimler ihzar edildikçe her sene eski mektepler yeni sisteme ithal olunur.

9 — Bütün bu muhtelif teklifatın istinat ettiği fikir esası erkek muallim mekteplerinin inkişaf ihtiyacı noktasında temerküz etmektedir. Atideki maddeler hakkında muhtelif komisyonlar tetkikatta bulunduktan sonra icap eden mütehassısları yetiştirmek için müdiriyetler teşkil edilmelidir: Evidaresi tedrisatı, elişleri ve resim ve nakış dahil olarak sanayi tedrisatı, makine mebadisi, beden terbiyesi, bilhassa açık havada oyunlar ve sporlar, fiziyoloji ve hıfzıssıhha, ziraat, ilh. meslekî orta mekteplere ilk zamanlar, iptidaî mektepler mezunları kabul edilebilir, fakat bilâhare icap ederse ancak tâli mektepleri yani üç seneden ibaret birinci devreyi ikmal edenler kabul edilmelidir. Herbiri bir muallim mektebine merbut olmak üzere böyle birer meslek mektebi yani iptidaî mekteplerin mabaadı olan meslekî bir mektep tesis edilmelidir. Bunlar evvelâ bir iki muallim mektebinde tecrübe olunarak sonra tamim edilebilir, fakat istisnaî olarak birkaç ayrı mektep te küşat olunabilir.

10 — Lâakal iki muallim mektebinde mektep müdürleri ve tedrisat müfettişleri yetiştirmek üzere şubeler olmalıdır. Bu şubelere yalnız lise mezunlarının en müstaitleri ile bu maksatla intihap edilen muallimler kabul edilmelidirler.

ESAS RAPOR

METHAL

İlk ve pek mühim nokta, Türkiye mekteplerinin gaye ve hedeflerini tesbit etmektir. Ancak bu suretle ittihaz olunacak tedbirler tavazzuh eder ve mütekâmil ve tedrici bir surette inkişaf edecek muayyen bir program çizmek mümkün olur. Mekteplerin hedefi muayyen ve vazıh olursa bu müesseseler birtakım lüzumsuz tebeddülâttan ve sözde ıslahat namına ittihaz edilecek tesirsiz tedbirlerden sıyanet edilmiş olur. Gayenin müspet bir surette tavzihi, yapılacak teşebbüsleri ilham eder, teklif olunacak tedbirler için kontrol ve miyar vazifesini görür, maarif sahasında ittihaz olunacak müteakıp tedbirlerin sırasını tayine yarar.

Şayanı memnuniyettir ki Türkiye maarif teşkilâtında takip edilecek gayeyi tayinde müşkülât yoktur. Bu gaye, Türkiyenin mütemeddin milletler arasında mükemmel bir uzuv olarak canlı, hür, müstakil ve lâik bir cümhuriyet halinde inkişaf etmesidir. Bu gayeyi elde etmek üzere mekteplerin millet efradına evvelâ doğru siyasî itiyatlar ve fikirler vermesi, saniyen onlar da muhtelif şekilde iktısadî ve ticarî liyakat ve kabiliyetleri teşvik etmesi, salisen erkek ve kadını hakimiyeti milliyeye, iktısaden kendi kendisini idareye, ve san'atçe terakkiye sevkedecek, yani onları teşebbüs ve ibdaa, istiklâli muhakemeye, ilmî bir surette düşünmeğe ve menfaati umumiye için içtimaî tarzda teşriki mesaiye alıştıracak fikrî ve ahlâkî seciyenin hatlarını ve temayüllerini kendilerinde inkişaf ettirmesi lâzımdır.

Bu gayeleri tahakkuk ettirmek için yalnız sadece bazı lider'ler yetiştirmek kâfi değildir. Vatandaşların heyeti mecmuası, memleketin siyasî, iktısadî ve harsî inkişafına iştirak edecek bir terbiye almalıdır.

Gayeye vâsıl olmak için mekteplerin yalnız talebeye bazı ders mevzularını öğretmesi kâfi değildir. Mektepler, — bilhassa içtimaî hayatın faal cereyanlarından uzak kalmış gibi görünen köy mıntakalarında — cemaat hayatının merkezini teşkil etmelidir. Mektepler, bulundukları yerlerin sıhhî merkezi olmalı, orada sıhhati umumiyeye, sari hastalıklara, malarya ve bu hastalıklarla mücadeleye ait bahisler yalnız talebeye öğretilmekle kalmamalı, bütün köy halkına ta-

mim edilmelidir. Mektep, muallimlerle talebenin sıhhiye memurları ve tabiplerle teşriki mesai etmesi dolayısile hastalıkların sebeplerile mücadele için bir merkez olmalıdır. Meselâ malarya mıntakalarında talebe, sivri sineklerin yetiştikleri yerleri arayıp bulmağa, icap eden yerleri kurutmağa, veya oralara petrol dökmeğe. . . ilh, ve böylece halka hastalığın önü alınabileceğini göstermeğe iştirak etmelidir. Mektep meydanları, yalnız talebenin beden terbiyesi, oyunar ve spor yapması için değil, halkın da eğlenmesi ve sporları için bir merkez olacak derecede geniş ve ona göre vesaitle mücehhez olmalıdır. Talebe mektebe devam etmiyen gençleri de oyunlara ve sporlara iştirak ettirmeğe ve onlara bu gibi şeyleri öğretmeğe itina etmelidir.

Mektepler, kendi talebelerinin doğrudan doğruya meslekî ve sınaî terbiyesine hizmet ettikten başka iktısadî ve sınaî malûmat toplamak ve neşretmek için de birer merkez olmalıdır. Meselâ ticaret ve ziraat vekillikleri, bazı malûmat ve nasayihi halka tamim etmek arzusunda bulundukları zaman, mektep talebesi bu malûmatın kendi ailelerine ve mektebin bulunduğu cemiyetin bütün efradına neşrini temine iştirak etmeli ve ticaret ve ziraat vekillikleri tarafından istenilen istatistiklerle sair malûmatı toplamağa da çalışmalıdır.

Mektebin gayesi iki cephelidir. Bir taraftan millî fayda temin eden malûmatın toplanması ve neşri vazifesini görecek bir merkez ve bir vasıta olmak (bu suretle mektepleri cemaat ve milletin hayatile raptetmek), diğer taraftan talebeyi memlekete faydalı olacak fikrî itiyatlarla teçhiz etmek ve alacakları malûmatı nazarî ve lüzumsuz olmaktan kurtarmaktır.

Mekteplerin, milletin umumî, sıhhî ve sınaî hayatile sıkı sıkıya merbut olması elzem olduğu için bütün san'at müesseseleri, bilhassa hükûmetin idaresi altında bulunanlar terbiyevî bir mahiyeti haizdir.

Belediye idareleri altındaki bütün elektrik ve vesaiti nakliye müesseseleri, bu müesseselere merbut birer tatbikat mektebini muhtevi olmalı, bu mektebin gayesi yalnız birkaç çırağı yetiştirmek değil, başka yerlerde açılacak bu nevi fennî müesseseleri tesis ve idare edecek liyakatte adam yetiştirmek üzere bir kısım müdavimlerine daha mükemmel ve daha yüksek fennî tahsil vermekten ibaret olmalıdır. Her san'at mektebi, bu gibi amelî teşebbüsler ile alâkadar olmalı ve talebe, ikmali tahsil icazetnamesi almadan evvel, görmüş oldukları derslerin amelî cihetlerinde de rüsuh peyda etmelerine imkân vermek üzere o gibi darüssınaalarda bir müddet çalışmağa mecbur edilmelidir.

Ayni prensip, hükûmet idaresindeki maden, orman, şimendifer, telgraf ve telefon gibi müesseselere şamil olmalıdır. Türkiye, san'at hu-

susunda ilerliyerek orada hususî fabrikaların adedi çoğaldıkça hükûmet, fabrika sahiplerini, fabrikada çalışan amelenin çocuklarının terbiyesine itina etmeğe, onlar için ırzahaneler, ana sınıfları. . . ilâh, gibi müesseseler açmağa ve daha büyük yaşta olanlarına fennî bir terbiye vermeğe mecbur etmelidir.

I — PROGRAM

Türkiyenin içtimaî gayelerine hizmet edecek bir maarif plânı tertip ve tatbik etmek için müstakbel 8 - 12 sene zarfında vücude getirilecek terbiyevî faaliyetlerin esaslarile çizgilerini gösterecek umumî bir programa ihtiyaç vardır. Bu program, bütün esaslarile Büyük Millet Meclisi tarafından kabul olunmalı ve Maarif Vekilliği için şahsiyetlerin tehddülünden müteessir olmıyacak bir kanunuesasî veya «şartnamei esasî» mahiyetinde olmalıdır. Bir kere kabul edildi mi artık mer'iyeti için meclis tarafından kararlaştırılan seneler zarfında tağyir edilmemelidir. Bu program birkaç sene zarfında tatbik olunabilmek için tedrici ve mütekâmil bir program olmalı, müteakıp senelerde ittihaz olunacak tedbirleri, yeniden açılacak ve ilâve olunacak mektepleri. . . ilh, tesbit etmiş olmalıdır.

Bedihidir ki böyle bir program, çok büyük bir ehemmiyeti haiz olduğundan Büyük Millet Meclisi tarafından ancak esaslı tetkiklerden sonra tertip ve kabul olunabilir. Böyle bir programı tertip için lâzımgelen istihzaratı vücude getirecek komisyonlarla heyetlerin teşekkülü için iki senelik bir zaman bile çok değildir. Bu sırada mümkün olduğu mertebe istikrarı temin için, — yeni mektepler açmak ve muallimlere daha iyi bir refah ve daha büyük teminat verecek tedbirler hariç olmak üzere — mevcut teşkilâtı değiştirmemelidir.

Programı için lâzımgelen ihzarî tetkikatı Maarif Vekilliği, halihazırda mevcut maarif teşkilâtile idare etmeli ve teşkil olunacak tâli komisyonlar tarafından teklif edilecek tedbirler vekâlete arz olunmalıdır. Tâli komisyonlar, muhtelif memleketlerin maarif teşkilâtını mahallinde tetkik için heyet halinde izam olunacak zevatı da intihap eder. Ve bu heyetlerden her birinin başında Maarif Vekilliği erkânından hiç olmazsa bir zat bulunur.

İlk raporum bilhassa bu meseleye munhasır olduğu için burada o raporda münderiç neticeleri hulâsa edeceğim. Ecnebi memleketlerde muhtelif komisyonların tetkik edecekleri en mühim meseleler şunlardır:

1) Binalar, bahçeler ve vesait (bilhassa sıhhî şeraitini, ve binaların inşaat tarzlarını ve mekteplerin eşlerini ve talebenin şahsî faaliyetlerini teşvik edecek tertibatı tetkik edecektir).

2) Mekteplerin amelî ve meslekî faaliyeti (iptidailerin yukarı sınıfları, muhtelif tâli mekteplerin ziraî, sınaî ve ticarî şubeleri, muallim mekteplerinin meslekî ve amelî şubeleri).

3) Beden terbiyesi, spor ve oyunlar (nim tıbbî idmanlar ve mektep haricî faaliyetler dahi dahil olduğu halde).

4) Köy mektepleri ve köylerin inkişafı, kooperatif şirketleri.. ilâh (bilhassa halk mektepleri usulleri dahil olduğu halde Danimarka maarif teşkilâtı).

Bu komisyonların her biri ziyaret ettikleri muhtelif mektep sistemleri hakkında yazılmış eserleri toplamakla iktifa etmemeli, bu hususiaki neşriyatın muntazam surette getirtilmesi esbabını temin etmelidir. Beden terbiyesi ile çocuk bahçeleri dahi dahil olduğu halde iptidaî mekteplerin eşi faaliyetini tetkik edecek komisyonlar, ziyaretlerini Memaliki Müttehideye kadar teşmil etmelidir.

2 — MAARİF VEKİLLİĞİ TEŞKİLÂTI

Evvelki raporumda münderiç bazı tavsiyelerin tekrarı.

1) **Terbiyevî neşriyat.** — Ecnebi memleketlerde münteşir terbiyevî eserlerin, bilhassa mütekâmil mekteplerin umumî usullerinden, tesisatından, tedris vasıtalarından... ilâh, bâhis olanlarının tercümelerine ehemmiyet vermeli ve terbiyevî eserlerin muallimler arasında revaç bulması ve onlar tarafından itina ile mütalea ve tetkik edilmesi temin ve takip edilmelidir. Vekâletin bu eserleri vücude getirecek dairesi muallimler için tesis olunacak mütalealıaneler ve tetkik klupleri ile de meşgul olmalıdır. Bu müesseselerde muallimlerin terbiyevî kitaplarla mevkut neşriyatı muntazaman takip ve onlar üzerine münakaşa edebilmelerini temin edecek bir program tertip olunmalıdır. mütalea kitapları nazarî meselelerden ziyade ders mevzularına, ders vasıtalarına ve mütekâmil tedris usullerine ait eserlerden intihap edilmelidir. Bu daire, seyyar kütüpaneler ile (fennî aletlerden, eşleri için lâzım olacak alât, edevat, malzeme ve nümunelerden, iyi mektep binalarının ve dahilî tertibat ve teşkilâtına ait plânların fotoğrafilerinden ve vesaiti tedrisiye resimlerinden müteşekkil) seyyar sergiler tesisini de deruhde etmelidir. Bu teklif, bugün muallimlik mesleğinde bulunanların seviyesini yükseltmek gayesile alâkadardır.

Seyyar sergilerle gönderilecek vesait ve mevaddın sade, ucuz ve talebe tarafından olmazsa bile yerli işçiler tarafından imal olunabilecek cinsten seçilmesi lâzımdır.

2) Kütüpane faaliyetleri. — Gençler için daha çok ve daha iyi mütalea kitapları vücude getirmek ve yetişkin olanlar da mütalea itiyadını temniye etmek için Maarif Vekilliği kütüpane dairesinin faaliyetini tevsi etmesi lüzumu hakkında evvelki raporda münderiç teklifi hususî bir ehemmiyetle tekrar ederim. Her mektep, faal bir kütüpane merkezi olmalı, her binanın inşasından evvel plân yapılırken kütüpane salonu düşünülmelidir. Kütüpaneye alınacak kitaplar yalnız talebenin değil, mektebin bulunduğu muhitteki halkın da ihtiyacına tetabuk edecek surette intihap edilmelidir. Şurası nazarı dikkate alınmalıdır ki kitap satın alarak kütüpaneyi doldurmak kâfi değildir. Daha mühim mesele, kitapların intişarını ve mütaleasını temin etmektir. Bu da halkın kütüpaneye gelip kitap okumak itiyadını kazanıncıya kadar başlangıçta kitapları onların evine kadar göndererek mütaleaya tergip etmekle olur. Umumiyetle kabul edilmiştir ki kitaplardan umumun istifadesini temin eden kütüpane usulleri heryerden ziyade memaliki müttehidede yüksek derecede inkişaf etmiştir. Başlangıçta kütüpaneciliğe ihzar edilmek için hususî tetkiklerde bulunmak üzere buraya iyice müntahap birkaç zat gönderilmeli; bu, yapıldıktan sonra sureti mahsusada yetişmiş kütüpane memurlarını yaşatamıyacak derecede küçük mıntakaların kütüpanelerinde çalıştırılacak muallimler yetiştirilmek üzere hiç olmazsa bir muallim mektebinde kütüpanecilik tatbikatını gösterecek bir ders tesis etmelidir.

3) Mektep inşaatı. — Maarif Vekilliğinde mektep binaları, mektep vesaiti ve hıfzıssıhhası ile meşgul ayrı bir şube bulunmalıdır. Herhangi tecrübeli bir mimarın muallimlerden az çok fikir alarak bir mektep binası yapabileceğini ve bina meselesinin alelâde mimarla mektep idarelerine emniyetle tevdi edileceğini zannetmek büyük bir hatadır. Bu usul takip olunursa müteamil tarzda mektep binaları inşasına devam olunacak ve para, hakikî terbiye ihtiyaçlarını tatmin etmekten ziyade mektebin haricî manzarasına sarf edilmiş olacaktır. Bu şube, ilk ve tâli mektepler işlerine, terbiye gayeleri ve vasıtaları ile mektebin binası ve bahçesi arasındaki münasebetlere ve hava, ziya, sıra ve tuvalet teşkilâtı... ilâh. gibi sıhhî meselelere vâkıf mütehassıslardan mürekkep olmalıdır.

4) İstihbarat. — İhsaiyat ve memurin şubesi, her mıntakada mektep yaşına dahil olan çocukların miktarını, mevcut mekteplerde

ders görmiyenlerin adedini, mekteplere devamı temin edecek mahallî şeraiti, vesaiti nakliyeyi, mahallî san'atleri... ilâh. tesbit edecek birçok malûmatı haiz olmalıdır. Bu şube, her sene vefat eden, istifa eyliyen, mesleki terk eden muallimlerin miktarı ile muallimlerin mesleki terk etmelerinin sebeplerini de tesbit etmelidir. Bu suretle her sene münhal kalan muallimlikleri doldurmak için nekadar yeni muallime ihtiyaç olduğu, yeni açılacak mektepler için de nekadar muallime lüzum görüldüğü anlaşılır. Bir taraftan çocuklarm, diğer taraftan meslekte olan veya muallimliği terk eden muallimlerin miktarı hakkında ede bir ihsaî malûmat mevcut olmadıkça her sene yeni açılacak mektepler hakkında bir program vücude getirmek mümkün olamıyacağı gibi lâzım olduğu zaman hazır bina ve muallim dahi bulunamaz.

Maarif Vekilliği ile Türkiyedeki mektep teşkilâtı arasındaki münasebatın tanzimi fevkalâde mühim bir meseledir. Bir taraftan bedihîdir ki umumî maarif teşkilâtına henüz malik olmıyan, yalnız kâğıt üzerinde değil hakikî olarak umumî ve mecburî tahsil esasının inkişafını gaye edinen, birçok sahaları henüz tahsil yüzü görmiyen, muallime ihtiyaç bulunan bir memlekette Maarif Vekilliği idareyi eline almalıdır. Diğer taraftan Maarif Vekilliğinin lüzumundan fazla bir merkeziyet faaliyetine kapılmasında mahallî alâkaları ve mahallî teşebbüsleri boğması, mahallî idarelerin yapabilecekleri şeyleri yapmalarına mâni olması, ve şehir, köy, sahil gibi muhtelif sahaların, muhtelif enmuzeçte köy mıntakalarının, muhtelif muhitlerin, çobanlık, hububatçılık, pamukçuluk, meyvacılık... ilâh. gibi muhtelif san'atlerin ihtiyaçlarına tetabuk edecek derecede elâstikıyeti haiz olmıyan lüzumundan fazla yeknasak bir maarif teşkilâtı vücude gelmesi tehlikesi vardır. Bir de herhangi bir merkeziyet teşkilâtının icraatında kırtasiyeciliğe, tahakküm ve istibdada müncer olması ve memurlara lüzumsuz defterler tuttırmak, onlardan lüzumsuz raporlar istemek gibi beyhude ve mihanikî faaliyetlerle ve umumiyetle fransızcada *(Paperasserie)* ve ingilizcede *(Red tape)* tabirlerile ifade olunan kâğıt işlerile uğraştırması bir tehlike teşkil eder. Maarif Vekilliği lüzumundan fazla merkeziyetten tevellüt edecek mahzurlardan içtinap etmekle beraber yeniden inkişaf edecek olan Türkiye maarif teşkilâtını münasip veçhile teşvik ve idare edecek en yüksek terbiyevî liyakatleri celp edebilmek için Vekillik uzuvlarına tahsis olunan maaş, kâfi olmalıdır. Ecnebi memleketlerinin maarif teşkilâtını tetkik ve tefahhus için de tahsisat verilmesi ve Maarif Vekilliğinin vazifesi idarî teferruata nezaretten ve icraî idareden ziyade fikrî ve manevî rehberlikten ve ilham membaı olmaktan ibaret olmalıdır. Mahallî ihtiyaçlara intıbakı temin dahi

dahil olduğu halde idarî teferruat ve icraatı mümkün olduğu kadar mahallî maarif idarelerine terk etmeli ve maarif işlerine ait hususatta mahallî muallim teşkilâtının reylerine müracaat etmeli ve bu teşkilât tarafından vukubulan teklifleri — serbest bir münakaşa, aksini ispat etmedikçe — hüsnü telâkki eylemelidir.

Türkiye, maarif teşkilâtında «**Vahdet**» e muhtaç ise de «**Vahdet**» ile «**Yeknasaklık**» arasında büyük bir fark olduğu ve yeknasak bir mihanikî sistemin hakikî «**Vahdet**» e zarar verebileceği unutulmamalıdır. Maarif Vekilliği, vahdet yolunu tutmalı, fakat yeknasaklık aleyhinde ve tenevvüün lehinde bulunmalıdır. Ancak vesaitin tenevvüiledir ki mektepler, mahallî şerait ve ihtiyaçlara intıbak ettirilmiş ve muhtelif mıntakaların alâkaları nazarı dikkate alınmış olur. «**Vahdet**» evveliemirde idare ve kırtasiyecilikle alâkadar bir mesele olmaktan ziyade zihnî ve fikrî bir meseledir. Bu da Maarif Vekilliğini Türkiye maarifi için diktatör olmaktan ziyade ilham membaı ve rehberi olmak üzere teşkil ve teçhiz etmekle temin edilebilir.

«**Yeknesaklık**» ile «**vahdet**» arasındaki farkı, ders müfredat programını misal getirerek izah etmek mümkündür. Faraza umumî ders programı «Tabiat tetkiki» dersine verilecek asgarî zamanı tesbit eder. Kırtasiyeci yeknesaklık zihniyeti, ayni mevzuların ayni usullerle her mektepte tatbikını mecburî kılar. Fakat Maarif Vekilliği, bilâkis mevzularla usullerin tenevvüüne yalnız müsaade değil onu teşvik etmeli, hattâ bunda ısrar eylemelidir. Maarif Vekilliği, memleketin muhtelif parçalarının ihtiyaçlarını ve hayatî meselelerini tetkik etmeli ve sahil, mer'a, hububat ve meyva ziraati, pamukçuluk ve ipekçilik mıntakalarına ve şehirlerde san'at ve ticaret muhitlerine ve her mıntakanın sınaî kabiliyetlerine göre intıbak edecek tabiat dersleri mevzularını, vasıtalarını ve usullerini tesbit eylemelidir. Vekillik, bir taraftan izahnamelerle ve muallimler için neşredeceği eserler ve verdireceği tetkik derslerile, bir taraftan muhtelif mıntakalarda muallim mektepleri derslerine vereceği seciye ile muallimlerin bulundukları muhitlerin hususî ihtiyaatına, menabiine ve ihtiyaçlarına göre ders verecek ehliyeti ihraz ettiklerine emin olabilmelidir. Ayni esas, hiç şüphesiz coğrafya ve tarih derslerine de kabili tatbiktir. Bu derslerin programları da programın umumî hududu dahilinde mevzii coğrafya ve tarih mevzularının tedrisini teşvik etmelidir. Maarif Vekilliği, ancak bu gibi zihnî ve fikrî meselelere ehemmiyet vererek kırtasiyeci ve defterci bir (**Rotin**) idarehanesi haline düşmekten ve mahallî mektep idarelerile tevhidi mesai edeceğine onların husumetini celp etmekten kurtulur.

Ayni noktai nazarı teyiden tâli mekteplerle muallim mektepleri de misal olarak alınabilir. Umumî fikir şudur ki mevcut tâli mektepler teşkilâtı, lüzumundan fazla elâstikıyetten mahrum, çok yeknasak, ve programları lüzumundan fazla akademiktir. Tâli mektepler programı tenevvüe en çok ihtiyacı olan bir meseledir. Fakat maarif vekilliği, bu tenevvüün muntazam bir rehberlikten mahrum bir tarzda gelmesine imkân vermektense bizzat kendisinin muhtelif tâli mekteplerin memleketin muhtelif mıntakaları ihtiyaçlarına intıbakı meselesini tetkik ederek ziraî, sınaî, ticarî mıntakalarda açılacak muhtelif tâli mektepler için birer şema ihzar etmesi ve tâli mekteplerin açılması pek faideli olacak mıntakalar hakkında tetkikatta bulunması lâzımdır. Ayni prensip, muallim mekteplerine de tatbik olunmalıdır.

Maarif Vekilliğinin yapacağı işlere bir nümune olarak şunu da göstermek mümkündür: halihazırdaki teftiş şebekesinin vazifesi muhtelif mekteplerin vazifelerini hüsnü ifa edip etmediklerinden, muallimlerin ne suretle yetiştirildiklerinden ve binalarla vesaitin ne halde bulunduklarından vekâleti haberdar etmekten ibarettir. Fakat teftiş heyeti, bu gayeye hizmet edecek derecede tevsi olunsa bile vekilliğin Türkiye maarifinin fikrî rehberi ve ilham menbaı olması gayesine hizmet edemez. Bu müfettişlere ilâveten vazifeleri mekteplerin halini ve faaliyetlerini Ankaradaki vekilliğe bildirmeğe munhasır olmaktan ziyade muhtelif mıntakalardaki mekteplerin muallimlerile idare memurlarını, mekteplerin vesaitile usulü tedrislerini ıslah için irşat etmekten ibaret olacak seyyar rehber, müfettişler de tayin olunmalıdır. Bu müfettişler, en mütekâmil muallimlerden intihap olunarak bir sene veya buna yakın bir müddet zarfında ecnebi mekteplerinde tatbik edilen usulleri tetkik için gönderilir. Avdetlerinde bilhassa geri kalmış olan mıntakalara tayin olunarak malûmat ve tecrübeerinden diğerlerini müstefit etmeleri temin olunur. Bu müfettişler gittikleri yerlerde mıntakanın ileri gelen halkile temas ederek terbiye ve maarif meseleleri hakkında halkta daha canlı bir alâka uyandırmağa vasıta olurlar.

3 — MUALLİMLERİN YETİŞTİRİLMESİ VE TERFİHİ

Zekî ve fedakâr erkek ve kadınları muallimlik mesleğine cezbederek onları tedris edecekleri mevzularla beraber asrî ve mütekâmil tebiyevî fikirlerle teçhiz etmek çetin bir meseledir. Nihayet muallimler nasıl olursa mektepler de öyle olur. Bu mesele iki kısma ayrılabilir.

1) ***Muallimlerin terfihi.*** — *Bu mesele maaşlarla muallimler* hakkında ittihaz olunacak idarî tedbirlere şamildir. Her iki noktai nazardan muallimlerin vaziyetinin şayanı memnuniyet olmadığında ittifak vardır.

I — Muallimlerin maaşları süratle ve pek büyük bir nisbette tezyit olunmalıdır. Maaş meselesi, en münasip şahsiyetleri muallimlik mesleğine cezp için başlıca nokta olmamakla beraber muallimin alacağı ücret, kendisini ve ailesini münasip bir derecede yaşatacak derecede olmadıkça bundan zararlar tevellüt eder. Nasıl ki bu zararlar Türkiyede bugün kendisini göstermiştir. Muallimlik san'atine kâfi miktarda zevat bulunamıyor. Meslekten istifa edenlerin miktarı meselenin nekadar ciddi olduğunu gösteriyor. Fazla olarak muallim mektepleri istikbalde açılacak mekteplerin muallim ihtiyacını tatmin edecek derecede talebe bulmak şöyle dursun birçok ahvalde bugünkü mekteplerin en âcil muallim ihtiyacını bile temin edecek derecede talebe bulamıyor. Açıkçası, Türkiye, pek çok muallim, binaenaleyh muallim mektebi ihtiyacında iken bir çok değerli erkeklerle kadınların mekteplere muallim olarak cezbi temin edilmedikçe yeniden mektep açmakta faide yoktur. Muallimleri aç bırakacak maaşlarla da onları mektebe cezbetmek imkânsızdır.

Diğer bir zarar da şudur ki mesleklerine en merbut muallimler bile bugün bütün fikirlerini ve kalplerini kendi tedris vazifelerine veremiyorlar. Kendi ailelerini geçindirmek ve borçlarını ödemekle okadar meşguldurlar ki terbiye mesailine karşı alâka duymak ve kendi meslekî seviyelerini yükseltmek gibi meseleler bizzarure ikinci derecede kalıyor. Bundan maada bu hal, bir kararsızlık da husule getiriyor. Türkiyenin bir kısmında, bilhassa hayatın pahalı olduğu büyük şehirlerde muallimler, daha çok kazanç temin eden mevkilere ve işlere geçmektedirler. Bunlar, tedris hayatındaki mevkilerini muvakkat ve meşkûk görüyorlar. Hattâ muallimlik hayatında bulundukları sırada hariçte maişetlerine medar olacak bir vasıta arıyor veyahut ele, hayatlarını temin edecek kadar para geçirebilmek için bir mektepten diğer mektebe giderek gayrikabili tahammül derecede ders vermeğe mecbur oluyorlar.

Bu suretle maaşların miktarı meselesi bugün Türkiye maarifinin merkezî meselesidir. Bir taraftan âcil ihtiyaca mukabil derhal bir tedbir ittihazı elzem olmakla beraber diğer taraftan maarif ve maliye vekâletleri mümessilleri ile muallimler cemiyetlerinden ve vilâyetler maarif memurlarından müteşekkil bir komisyonun bu mesele-

nin heyeti umumiyesini hayat pahalılığı, para piyasasının tenezzülü, tedrisat vergisi, varidatın tezyidi noktai nazarından tetkik etmesi ve muallimlere bazı sühuletler temini (muallimler için vesaiti nakliyeden meccanen istifade edilmesi, kendilerine mahrukat itası, mahallî idareler tarafından ya meccanen yahut cüz'î bedel mukabilinde mesken temini gibi) ve muallimlerin iktısadî vaziyetlerini emin, müstakar ve cazip bir hale getirecek diğer vesait ihzarı gibi cihetleri teemmül eylemesi muvafıktır.

Malî tekliflerde bulunmak salâhiyetim dahilinde olmamakla beraber bir nokta üzerine ehemmiyetle nazarı dikkati celp etmek isterim. Türkiyede bugün boş birçok arazi ve hükûmete ait menabii tabiiye vardır. Her vilâyette bu nevi arazinin bir kısmı o vilâyetin mektepleri için ayrılarak ileride o araziden alınacak iradın mecmuu mekteplere tahsis olunur. Vakıâ bu tedbir, mektepler için derhal büyük bir varidat temin etmez. Fakat orada nüfus çoğaldıkça ve iktısadî hayat inkişaf ettikçe gerek arazinin iradından gerek bir kısım arazinin bey'ile elde edilecek esmanının istismarından muntazam ve gittikçe mütezayit bir varidat temin edilmiş olur. Memaliki müttehide ilk zamanlarda neşrettiği kanunlarla bu usulü kabul etmiş ve pek çok istifade eylemiştir. Biraz evvel teşkili teklif olunan malî komisyon, mekteplere irat olmak üzere ayrılacak boş arazinin ifraz ve tahsisi meselesi için bir usul ittihaz edebilir.

2 — Diğer mühim bir mesele de muallimlerin mevkilerinden emin olması ve vaziyetlerinde istikrar bulunmasıdır. Bu noktai nazardan bugün Türkiyede muallimlerin vaziyeti idare memurları, mektep müdür ve muavinlerininkinden daha iyidir. İdare memurları, mevkilerinde çok ani ve lüzumundan fazla tebeddülâta maruz kalıyorlar. Bunun neticesinden de meslek, manen mutazarrır oluyor. Birçok değerli muallimler, maaşının çok olmasına rağmen bilerek idare işlerinden istinkâf ediyorlar. Kabul edenler de bulundukları mahallin ihtiyaçlarına vâkıf olarak ve oranın nüfuzlu zevatile tanışarak işe başlıyacakları sırada diğer mahalle tahvil edildiklerini görüyorlar.

Halbuki arada ailelerini getirtmiş, bir mesken inşa veya mubayaa etmiş oluyorlar. Diğer taraftan yol masrafı da fevkalâde olduğundan ailelerini orada bırakmağa mecbur oluyorlar. Bunun neticesi çok cesaretkırıcıdır. Bahusus tahvil emirleri senei dersiye bidayetinden biraz evvel kendilerine tebliğ ediliyor. Maarif kanunu bu lüzumsuz ve zararlı göçebelik temayülüne set çekmelidir. Maarif müntesiplerinin bir yerde temdit ikameti lehinde ahkâm vaz etmeli ve yeri

değiştirilecek memurun tahvili keyfiyeti senei dersiyenin hitamından çok evvel kendisine ihbar edilmesi usul ittihaz olunmalıdır.

3) Nazarı ehemmiyete alınması lâzımgelen diğer bir mesele de muallimlere mesken teminidir. Umumiyetle yeni mektep binaları için plân tertip edildiği zaman muallim için mesken ve arazi ifrazı düşünülmelidir. Bilhassa köy muhitlerile geri kalmış mıntakalarda muallime tahsis olunan mesken, o yolda inşa edilmelidir ki su tevziatı ve temizlik gibi hususatta sıhhî kavaide muvafık ve kullanışlı bir surette tanzime müsait olsun. Bu suretle muallimlik mesleki daha cazip bir şekle girmiş ve muallimlerin hayat tarzı, bulundukları muhit üzerinde muayyen bir tesir yapmış olur. Şehirlerde muallimlere mektep lere yakın meskenler temin edilmelidir. Muallime mesken tahsisi, yalnız onun maişetini tehvin meselesini halletmekle kalmaz: belki muallimlerle mektebin içtimaî hayatı ve talebesi arasında sıkı bir rabıta tesisine sebep olur. Böylece mekteplerin manevî havasında bir inkişaf husule gelir. Mekteplerin ruhî ve manevî muhiti kışla şeklinden aile haline tahavvül eder.

4) Mektep müdürleri, eğer bugün uhdelerindeki ufak tefek teferruata ait işlerden kurtarılır ve para sarfı hakkındaki usuller değiştirilirse onların vaziyeti çok daha faideli ve çok daha şerefli bir şekle girer. Bir binanın bir tarafını tamir için on lira sarfına muhtaç olan bir mektep müdürünün büyük bir komisyondan karar almağa mecbur tutulması abestir. Bu usul, yapılacak tamiratın, mubayaa olunacak vesaitin asıl ihtiyaç zamanında yapılmasına ve alınmasına mâni olur, idare memurlarının terbiyevî meselelere hasredilmesi daha muvafık olan zamanlarını ve cehtlerini lüzumsuz yere israf etmeğe sebep olur. Komisyona müdavim diğer zevatın vakitlerinin ziyaına sebep olduğu gibi hakikatte sarfiyatın hakikî bir ihtiyaca tekabül ettiğini tasdikten başka bir vazifeleri olmıyan memurların da boş yere vakit israf etmelerini mucip olur. Müdürlerin lüzumundan fazla zaman ve enerji'leri böyle beyhude ve gayri müsmir bir surette kayboluyor. Müdürlerin bütün enerjilerini asıl vazifeleri olan terbiye mesailine hasretmek üzere maarif tahsisatını israftan ve suiistimalden sıyanet etmek için şimdiki sarfiyat ve muhasebe usullerinden daha iyi bir usul bulmak mümkündür. Büyük şehirlerdeki mekteplerin teşkilâtında iki müdür bulunması, bunlardan birinin tebiyevî meselelerle, diğerinin teferruata ait başka işler ve yazı işlerile meşgul olması muvafıktır.

1 — MUALLİMLERİN YETİŞTİRİLMESİ

Bu bahiste muallim mektepleri, evvelce mesleğe girmiş olan muallimlerin meslekî malûmat ile teçhizi, ve meslekte bulunan muallimlerin müdürlüğe, müfettişliğe, Vekillik devairine veya vilâyetlerdeki maarif idarelerine tayin ve terfileri meseleleri vardır.

Muallim mekteplerinin iki büyük ihtiyacı vardır. Biri kıymetçe tekemmül ve inkişaf etmeleridir. Öyle ki bu mektepler, gerek iptidaî ve tâli tatbikat mekteplerinin idareleri ve tedris vesaiti, gerek amelî ve nazarî tedrisat itibarile nümunei imtisal olacak bir mükemmeliyet göstersinler ve en mükemmel tedris usullerini tatbik etsinler. Muallim mekteplerinin gerek kendi sınıflarında gerek tatbikat mektebi dersanelerinde deres verecek muallimler memleketin en mütekâmil muallimleri olmalıdır. Binaları, bahçeleri tedris vasıtaları gayri müdrik bir surette bütün talebesi ve mezunları üzerinde bir tesir bırakacağından nümune olmalıdır. Bu neticeye yardım edecek bir tedbir olmak üzere şunu teklif ederim: Muallim mektepleri muallimlerinin herbirinin beş veya altı senede bir defa masrafı tesviye edilerek Türkiye veya ecnebi memleketlerinde meslekî tetkikat ve tetebbuatta bulunmak üzere bir sene müddetle mezun addolunmalıdır. Muallimin mezuniyet müddetini nerede geçireceği maarif idarelerile müzakereden sonra kararlaştırılır. Eğer bu usul kabul olunursa bazı ecnebi memleketlerin mektep müdürlerile gerek ücret gerek sair hususlarda bazı imtiyazlar temini için itilâf edilmesi şüphesiz mümkündür.

Diğer mühim bir ihtiyaç ta muhtelif nevide muallim mektepleri tesisi ve her muallim mektebi derslerinde tenevvü husule getirilmesidir. Yalnız iptidaî ve tâli derecede muallim ve tatbikat mektepleri tesisi kâfi değildir.

Köy mekteplerine bilhassa Türk hayatının temeli olan çiftçilerin ihtiyacatına tekabül edecek mekteplere muallim yetiştirmek için muhtelif tip'te muallim mekteplerine ihtiyaç vardır.

Mekteplerde köylülerin ve çiftçilerin alâka ve ihtiyaçlarına hususî bir ehemmiyet verilmeden tahsilin umumî ve mecburî kılınması içtimaî zararlar verecek fevkalâde bir tehlike teşkil eder. Köylülerle çiftçilerin ihtiyaçları ayrıca düşünülmeden vücude getirilecek bir maarif sistemi nazarî ve skolâstik olur. Ve genç nesli, herhangi diğer bir meslekte muvaffakıyetini temin etmemekle beraber onları köy hayatından kolaylıkla uzaklaştırır. Bundan başka Türkiyede millî refahın inkişafı ziraat ameliyatının ıslahile sıkı bir surette alâkadar-

dır. Bu itibar ile Türkiye maarifi için en mühim mesele, derslerinin mevzuları köy hayatına iyice merbut olacak bir nevi iptidaî ve tâli mektepler tesisidir. Ancak bu suretle mektebin amelî faidesi herkesin nazarında taayyün eder. Ve mektepte alınan malûmatın amelî hayata tatbikı mümkün olur. Fakat bu neticenin elde edilmesi ancak ilmî bir tarzda ve ihtimam ile bu gayeye hizmet edecek mektep muallimleri açmakla temin edilebilir. Bu da bu gibi muallim mekteplerini idare edecek zevatın bu mesele ile alâkadar ve meşgul olan ecnebi memleketler müesseselerini evvelce tetkik etmekle mümkün olur. (Bu mesele, bu, raporun bidayetinde muhtelif ecnebi memleketlerine tetkik ve tetebbu için komisyonlar izamı mevzuubahs edilirken izah edilmişti).

Bir de bazı muallim mekteplerinde ticarî ve sınaî mekteplerin muallimlerile beden terbiyesi, spor ve hıfzıssıhha, ana mektepleri, musiki, resim dikiş... ilâh. muallimlerini yetiştirecek hususî dersler açılmalıdır.

Hiç olmazsa bir muallim mektebinde mektep müdürleri ve müfettişler yetiştirecek dersler tesis etmeli ve bu derslere evvelce tedris hayatında muvaffakıyetleri görülmüş olan muallimleri devam ettirmelidir. Yine hiç olmazsa bir muallim mektebinde — diğer muallim mekteplerine muallim yetiştirmek gayesile — muallim mektebi mezunlarına tabiat tetkikı, tarih, coğrafya, edebiyat, ecnebi lisanı gibi hususî mevzular üzerine dersler verecek hususî bir şube açılmalıdır.

Muhtelif neviden açılacak muallim mekteplerinin ders seneleri, kabul şartları icabına göre ayrı ayrı olmalıdır. Bir kısım muallim mektepleri iptidaî mektebe muallim olarak yetişecekler için bile tâli mektepten mezun olmasını şimdiden şart koyabilir. Maamafih bu şartın ayni zamanda bütün muallim mekteplerine tatbikı bir hata olur.

Hiç olmazsa bir muallim mektebine mülhak olarak — esasen mevcut olan tatbikat mektebinden başka — bir «tecrübe mektebi» açılmalıdır. Bu mektebi tesisten gaye, yeni ve mütekâmil ders usullerini ve vesaitini inkişaf ettirmek ve çocukluğu, ruhiyat, zihnî kabiliyet miyarları ve ölçüleri... ilâh. gibi meselelerin tetkikına imkân vermek ve bu suretle yalnız terbiye usullerinin tekâmülüne değil, muallim mektepleri için ruhiyat ve usulü tedris muallimleri yetiştirmeğe de hizmet etmektir.

Evvelce açılmasını tavsiye ettiğim mütalea klüplerine ilâveten bugün tedris hayatında bulunan muallimlerin bilmuhabere ders alma-

ları da muvafık olur. Bu dersler, ya Maarif Vekilliği veya bir muallim mektebi tarafından idare olunur.

Yaz mektepleri meselesi, hususî bir dikkate ihtiyaç gösterir. Yazın mekteplere devam hakkındaki memnuiyetin hiç olmazsa muallimler için ref'i lâzımdır. Yaz mektepleri için sıhhî ve cazip bir mahal intihap ve bu mekteplerin tertibat ve teşkilâtına itina olunduğu takdirde bu müesseseler, mevcut muallimlerin tekemmülü ve inkişafı için ittihaz olunacak tedbirlere kıymetli bir zamime olduktan başka muallimlerin sıhhatlerine zarar vermekten ziyade onların sıhhatlerine müspet bir surette hizmet te eder. Yaz mekteplerinin idaresi Türk memurlarına ait olmakla beraber bu mektepler için, Türkiyede mevcut ecnebi mektepleri binalarının yaz mevsimi için meccanen kullanılması zımnında ecnebi müesseselerile sureti mahsusada uyuşulması mümkündür. Yaz mekteplerinde tedrisatın ve ibate ve iaşenin meccani olması değerli ve mesleğine merbut olan muallimler için bir müşevvik olur.

Hizmette bulunan muallimleri yükseltmek için diğer en mühim amil de onların tetkiki için ecnebi memleketlerine gönderilmesidir. Bunun için birkaç senelik muayyen ve müstakar bir program tertip etmeli ve bu program mucibince her sene bir kısım muallimleri muhtelif meseleleri tetkik için harice göndermelidir. İmtihanlarda muvaffak olan muallim mektepleri ve darülfünun mezunlarından her sene bir kısmının tevsii malûmat için ecnebi memleketlerine gönderilmesi nekadar şayanı temenni ise Maarif Vekilliği memurları dahi dahil olduğu halde tecrübeli muallimlerle müdürlerin ve diğer maarif memurlarının gönderilmesi de o kadar ve belki daha ziyade mühimdir. Bu hususta evvelce tecrübesi sepk etmiş olanların kazanacakları terbiyevî faide, tecrübesi olmıyanlardan ziyadedir. Evvelce tecrübesi olnlar, tetkik ettikleri şeyleri temyiz edecek ve tetkikatta bulunacakları ecnebi memleketlerde tatbik edilen bazı usulleri körükörüne taklitten içtinap eyliyecek bir mevkidedirler.

5 — MEKTEP SİSTEMİ

Burada esaslı prensip şudur ki mektep sisteminin her cüz'ü, yani her nevi mektep, haddizatinde bir vahdet ve bir kül teşkil etmelidir. Öyle ki o mektebi ikmal eden, daha yüksek bir mektebe ister girsin ister girmesin muayyen ve sarih bir gaye elde etmiş olsun. Şimdiki halde Türk mekteplerinin hattâ iptidaî kısımlarında bile bu prensipe

lâyik olduğu mevki verilmemiş ve bu mekteplerin teşkilâtı, kısmı azamı itibarile darülfünuna veya diğer yüksek mekteplere sadece ihzar edecek bir tarzda tertip edilmiştir. Bu suretle tâli mektebi bitiren ve yüksek mekteplere girmiyecek olan talebe, mektepte almış oldukları terbiyeden hakkile istifade edecek bir halde yetişmemiş oluyor.

İlk mektepler .— Raporun bidayetinde işaret edildiği veçhile müfredat programları memleketin muhtelif mıntakalarında mahallî ilcaat ve ihtiyacata intıbak edecek surette tadil olunmalıdır. Böyle olmazsa mektep dersleri ile talebenin hayatı arasında bir irtibat husule gelmez ve dersler, ne çocukların amelî ihtiyaçlarına tekabül eder, ne de onların alâka ve dikkatlerini celp edecek bir şekil alabilir.

Mektep teşkilâtı, her mahallin hususî şeraitine, bilhassa iktısadî ihtiyaçlarına tetabuk edecek derecede elâstikî olmalıdır. Çocuk velilerinin, çocuklarını çiftlikte çalıştırmağa mecbur olduğu için onları bazı zamanlarda mektebe göndermekte tereddüt ettikleri mıntakalarda mektebin açılıp kapanma zamanları talebenin meşgul olmadığı vakitlere tesadüf ettirilmelidir. Filhakika çocukların bu gibi meşguliyetlerden azade olarak bütün vakitlerini mektepte geçirmeleri şayanı temennidir. Şu kadar ki hakikatte çocukların mektebe devamını temin etmiyecek ve kâğıt üzerinde kalmağa mahkûm olacak mükemmel bir usul ittihaz etmektense, memlekette iktısadî şeraitin tekemmül ve inkişafı temin edilinciye kadar kabili tatbik ve mutavassıt bir hattı hareket takibi daha faidelidir.

Bazı yerlerde talebenin mektebe devamını temin için kendilerini mutat ve müteamil olan zamandan daha az bir müddet mektepte tutacak, yahut müteamil olan saatlerden gayri saatlerde tedrisatta bulunacak mektepler açmak şayanı tavsiyedir. Bazı ahvalde çocukların mektebe devamı temin edinciye kadar türkçe kıraat, yazı ve biraz hesaptan ibaret sade bir program tatbik olunabilir.

Şehirlerde ve müterakki köylerde mümkün olduğu kadar süratle ikmal mektepleri açılmalıdır. Bu mekteplerin programları mahalli şeraite nazaran ya ziraî veya sınaî, herhalde amelî bir mahiyette olmalıdır.

Tâli mektepler. — Tâli mektepler müstait ve ihtiras sahibi gençlerin yüksek mekteplere girmesini temin edecek vâsi tedbirler almakla beraber evvelemirde çocukların doğrudan dolruya hayatî ihtiyaçlarına intıbak edecek programlar ve tedris usullerini ihtiva etmelidir. Yüksek mektepler, kabul şartlarını ve ders programlarını öyle tanzim etmelidir ki tâli tahsilini bitirmiş olan herhangi müstait

bir talebe, evvelce daha yüksek bir tahsil takip etmek tasavvurunda bulunmamış olsa bile, yüksek mektebe girmek ve o mektebin derslerini muvaffakıyetle takip eylemek imkânını elde etsin.

Evvelce işaret edildiği veçhile tâli mekteplerin nevilerinde ziraî sınaî ve ticarî olmak üzere çok tehalüf bulunmalıdır. İstanbul, Erzurum... ilâh. gibi bazı şehirlerde fen derslerine ve ecnebi lisanına hususî bir inkişaf verecek birkaç lise tesis olunmalıdır. Ecnebi lisan tedrisatının yalnız bir lisana hasrı büyük bir hata olur. Fransızca lisanı ihtimal en çok rağbete mazhar olmakta devam etmekle beraber bazı mekteplerde almanca, bazısında ingilizce, bazısında da belki italyanca tedrisi muvafık olur. Bir mektepte intihap edilecek ecnebi lisanı, o mektebin takip ettiği gayeye ve mahallî ihtiyaçlara göre intihap olunmalıdır. Bazı yerlerde ingilizce yahut almanca ticaret noktai nazarından fransızcadan daha ehemmiyetli olabilir. Muhtelif muallim mekteplerinde tedris edilecek ecnebi lisanı da muhtelif olmalıdır.

Bazı mühim merkezlerdeki liselerde bugün Haydarpaşadaki Tıp Fakültesine giren talebenin noksan kalan malûmatını ikmal etmek için ilk iki sınıfta tedris olunan fennî dersler kabilinden bazı mütemmim derslerde talebenin az çok ihtısas kazanmaları temin edilmelidir. Bu suretle Tıp Fakültesine girenler bütün zamanlarını meslekî tahsile hasretmeğe imkân bulmuş olurlar.

Hali hazırda Türkiye tâli mektepleri derslerile muallimlerinin ihtisasa göre ayrılmasında lüzumundan fazla ileri gidilmiş olup olmadığı ciddiyetle cayi sualdir. Tâli mekteplerde riyaziyat, fen, tarih, edebiyat ve lisanda talebenin hususî malûmat ve meharetle teçhiz edilmesi lüzumunda bir kimse tereddüt etmez. Fakat halihazırda ders mevzularının tâbi olduğu tâli taksimat, iki noktai nazardan zararlıdır. Muhtelif mevzular, keyfî bir surette birbirinden ayrılmıştır. Halbuki ayrılan her mevzu, hayatı hazırada ayrı bir mevcudiyet göstermediği için talebenin nazarında gayri hakikî telâkki edilmektedir. Talebe, bu mevzular arasındaki münasebetleri bulmakta muvaffak olamadığı için bir taraftan vakit ve (enerji) kaybetmekte, bir taraftan da derslere karşı alâkasız kalmaktadır. Tarih ve coğrafya, birbirlerine o kadar merbutturlar ki umumiyetle ayni talebeye bir muallim tarafından tedrisi muvafıktır. Riyaziyatın bazı mebahisi sureti mahsusada fen ile, diğer bazı mebahisi ticarî hayat ile alâkadardır. Riyaziyat tedris eden muallimin bu fennî ve ticarî mebahisi de riyaziyat ile mümtezicen tedris etmesi lâzımdır. Ulûmu tabiiyenin birbirinden ayrılması binnisbe yenidir. Hikmet ile kimyanın birbirinden ve her

ikisinin nebatat ile hayvanattan ayrılması sun'idir. Umumî fen derslerine methal olacak dersler için bir plân tertibi zımnında tetkikatta bulunmalı, bundan başka mümkün olduğu yerlerde bu dersler, amelî san'at mevzularile rapt edilmelidir.

Muhtelif mevzuların lüzumundan fazla biribirlerinden ayrılmasının diğer bir zararı da her mevzuu ayrı tedris eden mütehassıs muallim için bir mektepte kâfi derecede ders saati bulunmadığından bir mektepten diğer mektebe gitmeğe ve ayni mevzuu birçok defalar tedris etmeğe mecbur oluyor. Bunun neticesi olarak muallim, bir mektebin hayatına merbut olamıyor ve muallim olduğu mektebin terakkisinden, içtimaî ve manevî hayatından kendisini ya hiç, ya pek az mes'ul addediyor. Muallimler arasında meslek zihniyeti azalıyor. Hasılı muallimin vazifesi mürebbi olmaktan ziyade yalnız malûmat vermekten ibaret kalıyor.

Yüksek mektepler. — 1) Darülfünun — yüksek müesseseleri ayrıca tetkik edemedim. Umumiyetle darülfunun, çok ümit bahş bir surette işe başlamıştır. Heyeti tedrisiyenin intihabında asrî usullerle mücehhez ve Türkiyenin fikrî inkişafına kendini hasretmiş zevattan bulunmasına sureti mahsusada dikkat edilmelidir.

Darülfunun talebesi arasında mevzularında yüksek muvaffakıyet gösteren ve fevkalâde ümit bahş neticeler istihsal eden mezunların ecnebi memleketlerinde tahsillerine devamlarını temin edecek bir usul vaz'ı faideli neticeler verir.

Tâli mekteplerin yüksek sınıflarında tedrisatta bulunacak ve bilhassa fen ve edebiyat derslerini verecek muallimlerin darülfunundan yetiştirilmesi muvafık olmakla beraber tâli mekteplerin orta sınıflarında ders verecek muallimlerin ilk mekteplerle orta ikmal mekteplerine muallim yetiştirecek muallim mekteplerinden yetiştirilmesi muktazidir. Aksi takdirde orta mekteplerin lüzumundan fazla (**Akademik**) bir (**tip**) şeklinde kalmaları ve yalnız ilim gayesini takip ederek hayatla irtibatlarının lüzumundan çok noksan olması tehlikesi vardır.

2) Mükemmel ve ilmî bir surette (**teknik**) adamları ve mühendisler yetiştirilmesi hiç şüphesiz Türkiyenin en büyük ihtiyaçlarından biridir. Ecnebi mekteplerine talebe gönderilmesi bu ihtiyacı ancak kısmen tatmin eder. Türkiye, vesaiti nakliye ve sanayiinin tekemmülü için bu işleri idare edecek ve teftiş altında bulunduracak kâfi miktarda vatandaş yetiştirecek olursa bu gibi işlerin inkişafı için

ecnebi memleketlerden istikraz yapmaktaki müşkülât ve tehlikeleri çok azalırdı. Memlekette inkişaf edecek sınaî teşebbüsat için lâzım olan parayı hariçten istikraz etmekle beraber — yerli mahir şahsiyetlerin fiktanından dolayı — bu gibi sınaî teşebbüslerin idaresini ecnebilerin eline teslim etmektense yalnız lâzım olan parayı ecnebilerden alarak inşaatı ve idare ve teftiş işlerini onlara bırakmak şüphesiz daha salim bir yoldur. Birinci derecede mükemmel bir **Teknoloji** mektebi açmak ve birkaç sene için yerli muallimler yerine hariçten birinci derecede yüksek muallimler getirtmek için sarf olunacak parayı Türkiye, az bir zamanda maa ziyadeten telâfi eder. Velevki böyle bir mektebin tesisi ve hariçten muktedir muallimlerin celbi fevkalâde masrafa ihtiyaç hâsıl etsin.

3) İstanbul Darülfünununda bir **Arkeoloji** şubesi tesisini teklif ediyorum daha evvel Türkiyede müze teşkilâtı bulunması ve bittabi bunun günden güne zenginleşmesi ve ileride gayet mühim hafriyat ve keşfiyata da teşebbüs edilmesi tabiî bulunması dolayısile bir (Arkeoloji) mektebi Türk âlimlerini, Türkiyenin (bugün dünyada mevcut bütün bakayayı kadîmenin en ehemmiyetlisini ihtiva eden ve oraya ecnebi memleketlerin bütün tarihi kadîm ve san'at müntesiplerini celp ve cezp eyliyen) bakayayı kadîmesini itina ile muhafaza edecek bir surette yetiştirmeğe hizmet edecektir. Ecnebi âlimleri arasından Türkiyede hafriyat deruhde etmek üzere gelenlerle (Arkeoloji) mektebinde kendi ihtısasları dairesindeki ilimleri tedris etmek üzere bir itilâf akti şüphesiz mümkündür. Hattâ hafriyata müsaade için bu cihet te şart olarak ileri sürülebilir. Darülfünunun deruhde edeceği bu teşebbüs için müze ve müzenin muktedir müdürleri bir nüve teşkil edebilirler.

4) Darülfünunda **umumî ve içtimaî hizmetlere** mahsus bir şubenin de tesisini teklif ederim. Bu şubenin tedrisatı, şefkat ve muavenet meselelerile hususî ve şahsî alâkası olan ve başka memleketlerdeki darülacezeler, eytamhaneler... ilâh. gibi müesseseler, fıkara ve acezeye muavenetin en iyi usulleri, ceza müesseseleri ve ıslahhaneler idareleri, içtimaî müsta'mereler, validelerin hamil esnasında ve vaz'ı hamilden sonra hıfzıssıhhası ve çocuk bakımı... ilâh. gibi meseleler hakkında malûmatı bulunan zevat tarafından idare edilir. Bu mevzularla evvelce alâkadar bulunmuş olan genç erkeklerle kadınlar, buna mümasil müesseselerde ve meselâ Nevyork şehrindeki (İçtimaî İşler Mektebi) ismindeki mektepte çalışarak bu gibi mekteplerde tedrisatta

bulunmak salâhiyetini kazanmalıdır. Bu müessese, İstanbul şehrinin bu gibi işlerine amelî olarak iştirak eder.

2 — **Darüleytamlar:** Bu müesseseleri, bilhassa kız darüleytamlarını ziyaret için istediğimden daha az vaktim oldu. Fakat bu darüleytamlarda amelî ve sınaî terbiyeye yol açılmış olmasından mütehassis oldum. *Boğazın yukarı tarafında ziyaret ettiğim hususî bir darüleytam*, buna şayanı hayret bir misaldir. Bahçenin geniş ve muhtelif parçalarında mütehassıs bir zatin nezareti altında talebe tarafından ziraat yapılıyor. Erkek çocuklarla kızlar ev ve mutbak işlerini yaparak idarei beytiyeye alıştırılıyor. Bunun neticesi olarak bir taraftan çocuklar, kıymetli bir şey vücude getirmekten dolayı çok bahtiyarlık duyuyor, diğer taraftan darüleytamın masrafı haddi asgarisine indirilmiş oluyor ve çocuklar ileride hayat işlerine yarıyacak şeyleri öğrenmiş oluyor.

San'at ve el işlerinde mütehassıs, bilhassa ziraat, bahçecilik, hayvan beslemek, arı yetiştirmek... ilâh. gibi işlere vâkıf müdür ve muallimlerin idaresi altında bu mektepler, zavallı yetim çocukların hem kendileri hem memleket için faideli yaşamalarına hizmet etmiş, hem de Türkiyede resmî mektepler için terbiyevî tecrübe müesseseleri vazifesini görmüş olurlar. Hemen bütün mekteplerin en büyük zâfı — bu zâf, hiçbir veçhile yalnız Türkiye mekteplerine munhasır değildir — mektep tedrisatının çocukların hali hazırdaki hayatlarından ve muhitin şeraitile ilcaatından ayrı bulunmasıdır. Mektep, muhitinden adeta tecerrüt etmiştir. Ve çocukların nazarında mektepte yapılan işlerin etrafındaki hakikî hayat ile alâkası yoktur. Mektep, ayrı ve sun'î bir âlemdir. Darüleytamlarda coğrafya, lisan, hesap, tabiat tetkiki derslerinin tezgâh ve bahçe işleri ve ev idaresile raptedilmesi kolaydır. Bu suretle darüleytamlar, diğer mekteplere gaye ve usul itibarile nümune vazifesini görebilirler.

İzahtan müstağnidir ki darüleytamlar, evvelemirde san'at mektepleri olmakla beraber talebelerinin yüzde onu nispetinde veya buna yakın bir miktarda muktedir talebeler seçilerek en çok istidat ve liyakat göstermiş oldukları sahada ve meselâ muallimlik, darülfünun, tıp, çocuk bakıcı, mühendislik gibi meslekler için hususî bir terbiyeye tâbi olması için tertibat alınması faidelidir.

6 — SIHHAT VE HIFZISSIHHA

Sıhhat ve hıfzıssıhha meselesi bana okadar mühim görünüyor ki hususî bir surette tetkik etmek istiyorum. İspattan müstağnidir ki be-

denî sıhhat ve kuvvet, bütün diğer sahalarda terakki ve tekâmül için zarurî bir şarttır ve bu hususta fenalığın önünü almak, vukuundan sonra tedavisine çalışmaktan hayırlıdır. Anadoluda malâryanın intişarından Türkiye için husule gelen diğer zararlardan sarfınazar, yalnız iktısadî zararları tahmin etmek mümkün değildir. Meselenin tetkiki resmî bir komisyona havale edilmiş olmakla beraber mekteplerin iştiraki olmadan iyi bir netice istihsali mümkün değildir. Şurası da bedihidir ki (trahoma) ve deri ile saçlara ariz olan hastalıklar Türkiyede bilâ lüzum taammüm etmiştir. Evlerde şeraiti sıhhiye, ekseriya arzu edildiği gibi değildir. Haşerat da fazladır. Şuna kaniim ki bu zararlar, tabipler ve sıhhiye memurları ile mekteplerde muallimler ve talebenin teşriki mesaisile en müessir ve en seri bir surette izale edilebilir. Bütün vatandaşların nazarı dikkatini umumiyetle faal bir sıhhat mücadelesine ve muallimlerle talebeyi alelûmum sıhhat meselesine davet için vakit kaybetmemelidir. Asrî ve fennî usullerle ve malûmatın neşrile Türkiye halkını muztarip eden hastalıkların memlekette fevkalâde azaltılması mümkündür. Maarif Vekilliği, sıhhıye vekâletile müştereken talebeye tevzi olunmak ve talebe vasıtasile ailelere nüfuz edilmek üzere sıhhî risaleler neşretmeli, birtakım zevatın dolaşarak mekteplerde ve umumî yerlerde bu mevzular üzerine konferanslar vermesini temin eylemeli, mekteplerde hiç olmazsa birkaç sene için mecburî olmak üzere amelî bir hıfzıssıhha dersinin mükemmel olarak tedrisine itina etmeli ve iptidaî mekteplerinin ilk sınıflarında sade sıhhî musahabeler tertip eylemelidir.

Mektepler için umumî meydanlar tesisi ve bu meydanların erkek ve kızların istifadesi için kâfi vüs'atte bulunması ve mektep haricindeki sporlarla oyunların tamimi, sıhhî mücadelenin bir kısmını teşkil eder.

Tıp Fakültesine kadınlar kabul edilmekte ve bir çocuk bakıcısı mektebi tesisi mutasavver bulunmakta olmasına nazaran sureti mahsusada intihap edilerek yetiştirilecek genç kadınların evleri ziyaretle hıfzıssıhhaya ve sıhhî tertibata ait mesaili talim ve telkın etmeleri müfit olur. Kadınların evlere duhulü daha kolay olduğu gibi çocuk annelerile faideli münasebetler tesisine de erkeklerden ziyade kadınların hali müsaittir. Mektep tabipleri, yalnız müracaat edecek talebenin hastalıklarını tedavi edecek değil, sıhhî tertibata ve hıfzıssıhha işlerine ve hastalıklardan tevakki meselelerine alâkadar olacak zevattan intihap olunmalıdır. Cinsî hıfzıssıhha meseleleri de hiç olmazsa tâli ve yüksek mekteplerde hususî bir dikkate mazhar olmalıdır.

7 — MEKTEP İNZIBATI

Mektepleri hali faaliyette görmek imkânını bulamadımsa da verilen izahattan hâsıl ettiğim his, mektep inzıbatı ve talebenin yetiştirilmesi, lüzumundan fazla şeklî bir surette cereyan ettiği merkezindedir. Bir cümhuriyette mektepler, mutlakıyetle idare olunan memleketlerin mekteplerinden büsbütün başka bir tarzı idare ve inzıbat tatbik etmek mecburiyetindedirler. Sadece emirler vermekle iktifa etmek, keyfî idare etmek, talebeden mihanikî itaat istemek talebeyi bir halk hükûmeti vatandaşı olarak yetiştirmeğe müsait bir usul değildir. Salâhiyettar maarif memurlarının muallimler cemiyeti vasıtasile talebenin de mektep idaresine iştirakini ve idare işlerinin talebe tarafından hazım edilmesini temin eden inzıbat usulü hakkında tetkikatta bulunmalarını tavsiye ederim. Maamafih talebenin mektep idaresine iştiraki hakkında muayyen bir tarzın kabulü, talebenin mektebin fikrî meseleleri gibi manevî saadeti için bir mes'uliyet deruhde etmek lüzumunu idrak etmeleri ve bu mes'uliyeti üzerlerine almaları için yetiştirilmeleri derecesinde mühim değildir.

8 — MUHTELİF MEVAT

1) Maarif Vekâletinin idaresi altındaki «**Matbaai Âmire**» nin iyi iş çıkardığı ve âkılâne ve müsmir bir tarzda idare edilmekte olduğu görünüyor. Eğer eski tarz makinelerden kurtarılır ve mükemmel yeni makinelerle teçhiz edilirse — yeni makineler yevmiye eski makinelerden asgarî beş defa daha fazla iş çıkaracağından — matbaa, masrafını derhal çıkaracak bir hale gelmiş olur. Matbaadaki makinelerin bir kısmı kırk yıllıktır ve müteşebbis bir iş müessesesinde çoktan açığa çıkarılması lâzım olan vesaittir. Bundan başka müdürün elleri mubayaa ve mukavelât hususunda lüzumundan fazla teferruat ve talimat ile bağlanmış olduğu halde matbaa, işlerini daha seri görebilen müesseselerle rekabet etmek müşkülâtına maruz kalmaktadır. Zikrolunan iki maniaya rağmen matbaanın ticarî bir istifade husule getirmesi iyi idare edildiğini bedihî olarak gösterir.

2) Bütün gördüğüm şeyler, Türk gençliğinin resimde ve çizgi ve boya san'atlerinde vasatinin fevkında bir meharete malik olduğuna beni ikna etmiştir. Bu mevhibenin bir kere haddi zatinde, bir de milletin medeniyetteki mevkiini muhafaza için bedîî harsını temin hususunda inkişaf ettirilmesi faidelidir. Bundan başka resimden istifade eden

muhtelif san'atlerin ihyası ve inkişafı için de iktısadî bir kıymeti vardır.

İstanbul Sanayii Nefise Mektebi, birçok müşkülâta rağmen iyi iş görüyor. Fakat gayri muvafık olan binasında pek sıkışmış bir haldedir. Sanayii Nefise Mektebi dahilinde muallim yetiştirmek için teşkilât yapılması tam terbiyevî bir hatve teşkil edecektir. Maamafih mektebin kendi hususî gayesine muvafık olarak inşa edilmiş bir binaya ve büyük bir sergi salonile lüzumu kadar atelye ve sınıflara ve modeller, resimler... ilâh gibi malzemeye şiddetle ihtiyacı vardır.

3) Hususî ve gayri resmî mekteper - - Türkiye maarifinin bugün geçirdiği tahavvül devresinde ve iktısadî muzayeka zamanında hususî mektepler, kıymetli bir hizmet ifa edebilir. Hususî mektepler, malî sebeplerden dolayı tahsili mecburinin tatbik edilemediği bir devrede mektep noksanını telâfi eder. Fakat fazla olarak yeni terbiye usullerile prensiplerinin inkişafına ve bunların neticelerini tesbite yol açarlar. Resmî mektepler daha muhafazakâr ve daha yeknasak bir hattı hareket takibi mecburiyetindedirler. Hususî mektepler ise usullerde tenevvü gösterecek ve muhtelif tecrübelere girişecek bir mevkidedirler. Diğer memleketlerde tecrübe gösteriyor ki umumiyetle terbiye sahasında eski itiyatlara bağlı kalmıyarak yeni teşebbüslere ilk evvel girişen müesseseler, hususî mekteplerdir. Yeni usuller, hususî mekteplerde tetkik haddesinden geçirilir, ve muvaffakıyet istihsal olunursa o zaman resmî mekteplerde de tatbikına başlanılır. Binaenaleyh Maarif Vekilliği, Türkiye maarifinin menfaati namına gerek yerli gerek ecnebi hususî mekteplerle mümkün olduğu mertebe çok teşriki mesai etmeli ve mekteplerde tatbik edilecek usullerde ve — umumî hudutlar dahilinde olarak — ders müfredatlarında tenevvüler gösterilmesini teşvik etmelidir. Millî hayata ve millî ruha taallûk eden bütün meselelerde umumî idare ve teftiş hakkı bittabi maarif memurarının elinde kalır. Şu kadar ki hususî mektepler bu huduttan harice çıkmamakla beraber mektep programlarının lüzumundan fazla yeknesaklığından tevellüt eden ve evvelce işaret edilen mahzurlar, hususî mektepler için daha büyük bir kuvvetle varittir. Hususî mekteplerin terbiyevî meselelerde teşebbüslerini ve yeniliklerini teşvik etmekle bu mekteplerin, millî terbiye için bir tecrübe yeri olmasından istifade edilebilir. Bilhassa ecnebi mektepler, umumiyetle kendi memleketlerinin terbiye usullerini tatbik ettiklerinden Türk mürebbilerinin ecnebi memleketlerine kadar seyahat için para ve zaman sarfına muhtaç olmadan muhtelif terbiye usulleri, mektep idaresi ve tedrisat hak-

kında tetkikatta bulunmalarına imkân verirler. Eğer resmî ve ecnebi mekteplerin muallimleri arasında ziyaretler teatisini temin edecek ve bazan konferanslar verilerek arada münakaşaya ve mütekabil izahata meydan verecek tedbirler alınırsa ecnebi muallimleri Türk mekteplerinin ihtiyacı ve gayesi hakkında tenvir edilmiş ve fazla olarak ecnebi memleketlerinde tatbik edilip Türk muallimlerinin istifade edebilecekleri bazı usuller hakkında Türk muallimleri haberdar edilmiş olur.

Netice olarak beni samimiyetle kabul eden ve Türkiye maarif meselelerile temasımı temin için zamanlarını ve düşüncelerini sarf eden bütün muallimlerle muallim cemiyetlerine ve Maarif Vekilliği memurlarına samimî teşekküratımı arzetmek isterim. Bilhassa Mis (Dewey) ile bana lûtfen tercümanlık eden zevata hususî minnettarlığımı beyan ederim. Bundan başka Nevyork şehrinde Mister (Çarelz. R. Kreyn) in muavenetine karşı minnettarane takdiratımı kaydederim. Mumaileyhin muaveneti temin edilmemiş olsa idi Türkiyeyi ziyaretimiz mümkün olmıyacaktı. Ümit ederim ki ziyaretimizin neticesi bir dereceye kadar Türkiye maarif teşkilâtına bir faide temin eder ve bu suretle kendisinin Türk milleti hakkında hissettiği geniş ve devamlı alâkayı ve itimadını tahakkuk ettirmeğe nekadar küçük bir nispette de olsa — hizmet eyler.